

А.С. Письменна, асп. (МДПУ імені Богдана Хмельницького, Мелітополь)

ОСОБИСТІСНЕ САМОВИЗНАЧЕННЯ ДЖЕЙМСА МЕЙСА ЯК ВЧЕНОГО І ГРОМАДЯНИНА

Історіографічна база дослідження неординарної постаті всесвітньо відомого історика Джеймса Мейса невелика і обмежена переважно спогадами. Спрямований огляд життя і наукового доробку вченого здійснено в поодиноких публікаціях А. Сидорука, С. Кульчицького, В. Гудзя. Звідси актуальність вивчення особистості Дж. Мейса і його наукової спадщини, яка займає помітне місце в історіографії голоду в УРСР у 1932–1933 рр.

У дослідженні ставиться мета проаналізувати основні віхи життєвого шляху Джеймса Мейса та виявити особливості його особистісного громадянського і наукового самовизначення.

Народився Джеймс Ернест Мейс 18 лютого 1952 р. у Маскогі (штат Оклахома, США). Серед його предків були представники індіанського племені черокі, котрі 1835 р. були переселені з корінних земель до Оклахоми, а серед сусідів – втікачі від Голокосту [6, с. 9]. Загострене відчуття справедливості та співчуття до скривджених сформувався у нього ще змалку і багато в чому визначило його особистісний світогляд.

У 1973 р. Джеймс продовжив навчання в університеті Мічигану, професор якого Роман Шпорлюк, зацікавив юнака історією України. 1981 року Дж. Мейс захистив докторську дисертацію на тему «Національний комунізм у Радянській Україні 1919–1933 рр.».

В інтерв'ю дружини вченого, Наталії Дзюбенко-Мейс наголошується, що, ознайомившись із свідченнями Голодомору, «Джеймс ніколи не міг позбутися глибокого здивування і обурення: як так, на очах у цілого світу, в самому центрі Європи конав від голоду багатомільйонний народ, а світ бачив це – і мовчав. Він не розумів, чому цивілізаційну катастрофу біблійного масштабу так довго і ретельно замовчували не лише в Україні, а й на Заході» [2].

Його совість і людяність спонукали до наукового особистісного самовизначення – вибору науково-«невдячної», замовчуваної теми українського геноциду. Джеймс Мейс першим серед західних науковців ще у 1982 р. на міжнародній конференції з Голокосту та геноциду в Тель-Авіві кваліфікував Великий голод в Україні як геноцид. Метою Голодомору «було знищення української нації як політичного фактору і суспільного організму» [5, с. 188].

Методологія наукового пошуку Мейса відзначалася комплексним системним підходом до вивчення теми, логікою історичного аналізу, баченням перспективи: «З 1933 року, через Голокост, Чорнобильську аварію і теперішню економічну кризу, якій не видно кінця ... я не можу оговтатись від враження, що ця землю охопила трагедія біблійних масштабів» [6, с. 24]. Переймаючись болем народу, історик влучно назвав нашу Вітчизну «Земля на крові».

Вчений володів масштабністю мислення та гуманістичним світоглядом. За Мейсом: «Питання Голодомору є центральним питанням не лише історії України, воно має універсальне значення для всіх істориків світу, які вважають, що людство – це велика родина націй, народностей, етносів, що знищення, або ослаблення будь-якого народу веде до кризових явищ в духовному, економічному, культурному житті всієї світової цивілізації» [3].

У результаті голодоморів, репресій, депортацій, українська етнічна і культурна складова в Україні кардинально зменшилася. На думку вченого, трагедія України, особливо у найбільш зросійщеній та урбанізованій, – Південно-Східній частині, – в тому, що тут після геноцидів утворилася не національна еліта, а територіальна, номенклатурна квазіеліта. Трикутник: номенклатурними – цеховики (бізнес) – кримінальні структури – ось Мейсова модель посткомуністичної української економіки, яка породжує бідність. Заклики такої «еліти» до злагоди і стабільності не мають природного для Європи національно-державницького ґрунту. «І поки така ситуація залишається – застерігає Дж. Мейс – ці фрази про європейський вибір України залишаються просто балаканиною...» [4].

За критеріями етнополітичної лояльності, вчений навів такий розподіл українського суспільства: 20–25% – «совків», приблизно стільки ж щирих українців, а решта – без будь-якої етнополітичної самоідентифікації. Його особистісне і громадянське самовизначення проявилось в тому, що Мейсу було боляче за уоплідження українського народу, так як і за резервацію одноплемінників, – «ваші мертва покликали мене» [4], зізнався вчений.

Чесна і гуманна людина, справжній інтелігент, Дж. Мейс відчував чужу біду як власну і діяв по совісті, незважаючи на політичну кон'юнктуру, і жертвуючи кар'єрою. «Проблеми почались внаслідок мого рішення в 1981 р. прийняти запрошення досліджувати Голодомор в рамках проекту при Гарвардському інституті українських досліджень» [6, с. 23]. Доктора наук, професора піддали обструкції, не приймали на роботу. Історична правда колола очі проросійським колам США, які шукали зближення з посткомуністичною Росією. «В Америці

в силу багатьох обставин його конфлікт із російськоцентричним науковим середовищем був закономірним і неминучим. Джеймс завжди повторював, що не лише російська, а й американська демократія закінчується там, де починається українське питання», – свідчить Н. Дзюбенко [2]. У свою чергу, єврейські науково-політичні кола не допускали думки про інший геноцид, крім Голокосту, і звинувачували Мейса у використанні інсинуацій «українських колабораціоністів».

Відтак Дж. Мейс підтвердив послідовність громадянського і людського самовизначення: у 1993 р. він переїхав в Україну. З дивної посади «науковий співробітник-спостерігач» Інституту національних відносин і політології його невдовзі вижили колишні «советологи». Влада, як і наближені до неї наукові кола, сприймали його як дисидента. Але все ж у 1995–2004 рр. Мейс працював професором політології Національного університету Києво-Могилянська академія, заступником редактора часопису «Політична думка». Його статті викликали все більший резонанс у світі. Журналісти «Голосу Америки» визнавали, що починали свій робочий день із прочитання колонок Мейса у газеті «День». Для Джеймса донесення правди про геноцид українців було не професією, а місією: «Він назвав це явище геноцидом, а українське суспільство – постгеноцидним. Саме з цієї дефініції він виводив усі економічні і політичні патології українського суспільства» [1, с. 416–417].

Попри труднощі і матеріальні нестатки, жертвна праця Дж. Мейса не пропала марно: «... до української громадськості починало доходити, що ось тут, тепер, сьогодні живе в Україні людина непересічна, неординарна, що за ним визначна робота, і що для України висновки Комісії Мейса були тим самим, якщо не більшим, ніж визнання факту Пакту Молотова – Ріббентропа для країн Прибалтики» [1, с. 421].

Дж. Мейс прожив лише 52 роки, не доживши до ухвалення 2006 р. Верховною Радою закону про Голодомор, як геноцид українського народу. Але він встиг внести найвагоміший науковий вклад серед зарубіжних дослідників у вивчення історії голоду 1932–1933 рр. в Україні. Він вперше зафіксував показання 210 свідків голоду, вперше обґрунтував термін Голодомор в означенні геноциду, добившись його офіційного визнання Комісією Конгресу США. Саме Мейс вперше осягнув зв'язок трагедії 1933 р. із станом сучасного українського суспільства, яке він назвав постгеноцидним, цим самим вплинувши на переосмислення всієї історії XX століття.

Як інтелігент і патріот України, яку він називав «наша країна», Мейс жертвував собою, щоб українці набули історичної пам'яті,

осягнули Шевченковий зв'язок із «мертвими, і живими, і ненародженими», без якого не буває нації. За спогадами дружини, «...Джеймс на очах вигорав від пекучої тривоги. ...«Як вправно вони заговорюють Україну». Це він про політиків, які так багато обіцяли, так талановито промовляли. «І ніхто, – щораз повторював Джеймс, – ніхто не говорить правди». Що Україна на межі, що час для розхитування закінчився, що час збирати каміння, що час займатись державним будівництвом» [2]. Чесний вчений був для таких діячів живим докором.

Отже, життя і жертвна праця Джеймса Мейса задля справедливості, наукової істини та історичної пам'яті народу – гідний приклад наукового і громадянського самовизначення Особистості, Людини, Інтелігента, який залишився самодостатнім у стосунках з владою, у наукових висновках і безкомпромісним із своєю совістю.

Цей приклад потребує подальшого дослідження і осмислення науковцями та громадянськістю. Нам, українській спільноті, потрібно збагнути сьогодні не лише інтелектуальну спадщину Мейса, а й морально-етичну. Адже надто багато у суспільстві цинізму і аморальності і браку патріотизму, особливо у владі.

Список використаних джерел

1. Дзюбенко-Мейс Наталія. День холодного сонця / Наталія Дзюбенко-Мейс // День і вічність Джеймса Мейса / заг. ред. Л. Івшиної. – К.: Вид. ЗАТ «Українська прес-група», 2005. – С. 414–426.
2. Конарева Лариса. «Ваші мертві вибрали мене...»: інтерв'ю з Н. Дзюбенко-Мейс / Лариса Конарева // Урядовий кур'єр. – 2013. – 6 квітня.
3. Мейс Джеймс. Політичні причини голодомору в Україні (1932–1933 рр.) [Електронний ресурс] / Джеймс Мейс // http://www.poshuk-iviv.org.ua/book_holodomor33/holodomor33-mais.htm. – Назва з титулу екрану.
4. Мейс Джеймс. Спадщина Голодомору: Україна як постгеноцидне суспільство / Джеймс Мейс // День. – 2003. – 12 лютого.
5. Мейс Джеймс. Штучний голод 1933 р. в радянській Україні: що сталося і чому? / Джеймс Мейс // Український історичний журнал. – 2007. – № 1. – С. 188–200.
6. Мейс Е. Джеймс. Автобіографія [факти і цінності: особистий інтелектуальний пошук] / Джеймс Мейс // День і вічність Джеймса Мейса / заг. ред. Лариси Івшиної. – К. : Вид. ЗАТ «Українська прес-група», 2005. – С. 9–24.